
VAIKŲ IR PAAUGLIŲ AGRESYVUMO KLAUSIMU

Aušrinė Gumuliauskienė

Šiaulių pedagoginis institutas

Akivaizdu, kad šiuo sudėtingu istoriniu laikotarpiu vaikų ir paauglių (beje, kaip ir suaugusiųjų) agresyvumas didėja, turi palankiausią ekonominę, socialinę, teisinę, kultūrinę terpę progresuoti. Neguodžia ir tai, kad šis reiškinys būdingas ir senas bei galias demokratijos tradicijas turinčiai Europai (pvz., vokiečių profesorius Kl. Hurelmano tyrimų duomenimis, apie 15% jų šalies jaunuolių yra fiziškai agresyvūs). Visuomenės narių reakcija į agresyvumą visada buvo gana prieštaringa: nuo baimės iki abejingumo, nuo toleravimo iki įvairiausių agresyvumo „tramdymų“. Kasdieninėje praktikoje ryškėjo problema: dažniausiai buvo ieškoma ne agresyvumo priežasčių, o represinių priemonių, dažnai, deja, sukėlusių tik priešingą reakciją. Dabar, visuomenei vis labiau pragmatiškėjant, daugelyje socialinių institucijų, taip pat ir šeimoje, agresyvumas iš dalies vis labiau toleruojamas.

Agresyvumo reiškinio samprata, genezė, eliminavimo galimybės jau gana seniai skatino mokslinį ir praktinį daugelio specialistų susidomėjimą. Šiandien vaikų ir paauglių agresyvumas – itin opi problema.

Terminu „agresija“ (lot. *aggressio* – puolimas) dažniausiai buvo apibūdinami prievartos aktai, veiksmai turint tikslą ką nors fiziškai sužaloti, psichiškai paveikti. Pastaruoju metu agresyvumo samprata labai išsiplėtė: ji apima daugelį psichinių reakcijų, būsenų, emocijų, veiksmų, poelgių ir pan. Pedagogikos terminų žodyne L. Jovaiša agresiją apibūdina taip: 1) frustracinė puolamoji reakcija į neįveikiamas kliūtis; 2) įprotis žodžiais ar veiksmais priešiška reaguoti į kitų žmonių veiksmus, į aplinką ar net save; 3) poreikis puolant gintis. Agresyvus elgesys minėtame šaltinyje – tai agresyvių reakcijų visuma, apibūdinanti individo bendravimo su aplinka ir savimi puolamąjį pobūdį.

Agresija, kaip puolimo aktas, paprastai turi savo objektą (bendraamžiai, suaugusieji, daiktai). Skiriama ir „autoagresija“, kai objektas pats yra agresorius. Tačiau egzistuoja ir objekto transportacija, kuri gali pasireikšti įvairiais būdais.

Agresija būna atvira ir užslėpta (agresyvi nuotaika, „agresyvos fantazijos“), „iniciatyvinė“ ir „gynybinė“. S. Feshbash siūlė skirti tris agresijos tipus: atsitiktinę, instrumentinę, priešišką.

Agresyvumas įvairiuose šaltiniuose apibūdinamas ir kaip individo būdo bruožas, pastovi charakterio savybė. Novlis V. Mood jį įvardija kaip neigiamą socialinę orientaciją, taip pagrindinį dėmesį skirdamas agresyvumo turiniui.

Agresyvumą galėtume traktuoti kaip reakciją į stresą, jei remtumėmės požiūriu (R. Lazarus), kad pagrindinis agresijos dirgiklis yra grasinimas, iššaukiantis stresą. Tačiau ne visi grasinimai būtinai sukelia agresiją.

Manoma, kad agresyvumas – tai frustratorių poveikio rezultatas (S. Rozencveigas). Aplink mus daug frustratorių: tėvų grubumas, fizinės baudmės, įvairios netektys, poreikiai ir įgūdžių suprasti vaiką stoka, nuolatinės pastabos, trintis, neobjektyvus vertinimas, agresyvi draugai, aplinkinių elgsena, ect. Tačiau ir frustruotas elgsensy esti labai įvairus: nuo agresyvaus pasipriešinimo iki adaptyvios veiklos. Tai liudija, kad agresyvumas nėra vienintelė galima reakcija į frustratorius, ir tiesioginio ryšio tarp frustratorių ir agresijos nėra. Agresyvumas – tai tik viena iš frustracinės reakcijos formų. Ypač jį pasireiškia tada, kai vaikas nemoka kitaip reaguoti.

Agresyvumas gali būti pamėgdžiojimo, imitacijos rezultatas, noro veikti savarankiškai, apginti savąjį „aš“, per didelio pasitikėjimo savimi išraiška ir atvirščiai – agresyvi pozicija gali būti mėginimas kompensuoti psichologinę, socialinę izoliaciją, bejėgiškumą. Šiuo atveju agresyvumas pasireiškia tarsi gynybinis mechanizmas. Agresyvumo priežastis gali būti vidiniai asmenybės prieštaravimai „aš“ koncepcijoje, gilus emocinis diskomfortas. Agresyvumas gali kilti, kai vaikas yra pervargęs, persitempęs.

Pateikti autorių požiūriai rodo agresyvumo reiškinį esant sudėtingą, problematišką, nulemtą įvairių dirgiklių, veiksnių, motyvų, kurių stebėjimas bei analizė ne visada iki galo atskleidžia jį sukeliančias priežastis. Todėl agresyvumo genezė ir išorinės apraiškos nėra vienareikšmės.

XX a. pradžioje buvo paplitęs požiūris, kad homo sapiens, kaip vienas iš gyvūnijos pasaulio atstovų, turi agresyvumo instinktą. Z. Froidas įvardijo jį kaip savęs naikinimo mechanizmą. Šį froidizmo teorijos teiginį tarsi patvirtina socialinės biologijos atstovų L. Lorencio, O. Vilsono požiūris, jog agresyvumas yra žmogaus galimybių priešas, nors ir atrodo, kad tai padėjo individui jo evoliucijoje prisitaikyti prie aplinkos.

Genetikos duomenys praplėtė agresyvumo kilmės sampratą ir leido jį reiškinį traktuoti ne kaip instinktą, nes genetinis kodas lemia žmogaus kūno organizaciją, nervų sistemos ypatumus, tačiau ne konkretų elgsenio turinį, kuris formuojasi individui gyvenant visuomenėje.

Problematiškas tapo agresyvumo genezės klausimas: kas lemia agresyvumą – prigimtis ar socialinė aplinka.

Įvairių mokslininkų požiūriai šiuo klausimu skiriasi. Tai galima pailiustruoti pavyzdžiais.

Vokiečių psichoterapeutas G. Ammonas tvirtina, kad kiekvienas žmogus gimsta su konstruktyvios agresijos potencialu, skatinančiu pažinti ir pakeisti aplinkinį pasaulį ir kūrybiškai realizuoti save. Tokiu atveju agresyvumas tarsi įgauna konstruktyvų pobūdį ir neturėtų būti vertinamas kaip amoralus reiškinys.

Minėtai pozicijai artimas V. S. Rotenbergo ir S. M. Bondarenkos požiūris, jog kiekvienam žmogui būdingas individualiai pasireiškiantis ieškojimo aktyvumas. Tačiau savojo „aš“ ir savo vietos gyvenime paieška neretai įgauna ydingą kryptį, t. y. agresyvų pobūdį.

Austrų psichiatras A. Adleris atkreipia dėmesį į tai, kad kiekvienas individas nesąmoningai susikuria savo gyvenimo projektą, kuris lemia jo gyvenimo, elgesio strategiją. Tai gali būti siekimas įsitvirtinti (tai lemia saugumo poreikis). Taip pat gali vyrėti agresyvaus dominavimo pobūdis (būti pranašesniai, įsitvirtinti bet kokia kaina – net agresyvu).

Minėtų autorių požiūriai yra prielaida pozicijai, kad žmogaus aktyvumas, siekimas įsitvirtinti, dominuoti, konkurencija yra susiję su tuo, kad šie reiškiniai tam tikromis sąlygomis gali įgauti agresyvumo pobūdį.

A. Maslow pateikiamoje individo poreikių hierarchijoje akivaizdus saugumo poreikio reikšmingumas. Saugaus gyvenimo, savisaugos poreikio nepatenkinimas gali būti viena iš agresyvumo priežasčių, nes nesaugus individas bet kurioje situacijoje aplinkinius vertina kaip potencialius priešus.

Yra požiūrių, kad agresyvumas atsiranda kaip nevykusio auklėjimo ir saviavoklos padarinys ar psichinės ligos simptomas (A. Gaižutis).

Taigi ir šiandien agresyvumo veiksnių hierarchijos problema yra neišspręsta. Kaip joje koreliuoja individo prigimtis, socialinė ir kultūrinė aplinka, sudėtinga vienareikšmiškai atsakyti.

Norėtųsi aptarti dvi socialines institucijas – šeimą ir mokyklą, kuriose randama daug agresyvumo prielaidų. (Atskira problema yra vaikų su smegenų veiklos sutrikimais, paveldėtomis ligomis agresyvumas.)

Tėvams ir pedagogams itin dažnai tenka susidurti su įvairiomis vaikų agresyvumo formomis. Charakterizuojant agresyvų vaiką paprastai nurodoma, kad jis priekabus, piktas, karštakošis, pagiežingas, nepaklusnus, erzina suaugusius, sunkiai sudrausminamas, nesutinka su kitų nuomone, taisyklėmis, dažnai pešasi, naikina aplink save esančius daiktus, naudoja necenzūrinius žodžius, etc. Taigi agresyvumas dažniausiai siejamas su priešišku, pykčiu, nors tai nėra tapačios sąvokos. Pyktis yra svarbiausias emocinis agresyvumo komponentas, kuris, kaip teigia psichologai, turi didžiulį energetinį krūvį, neretai įgaunantį agresyviai išorines apraiškas.

B. Spoko teigimu, agresija, pasireiškianti 1 ir 2 gyvenimo metais, yra gynybinė, tiesioginė. Iki 3 metų vaikas didelio agresyvumo nerodo, jei suau-

gusieji jo nemokė ir neskatino. 3–4 metais formuojasi „kanalas“ (žaidimai kaubojais, policininkais, plėšikais ir t.t.), kuriame, anot B. Spoko, vaikas „skandina“ pyktį savo artimiesiems žmonėms. Jei 3–6 metų amžiaus vaikų ir tėvų santykių harmonija pašlyja, tai gali būti pykčio protrūkių, agresyvios elgsenos priežastis.

Vaikui augant, tyčinės, fizinės, priešiško agresijos konkrečiam asmeniui dažnumas auga. Instrumentinė agresija (kova dėl daikto, teritorijos) – atvirkščiai – mažėja.

Vaikai iš šeimų, kuriose agresyvumas toleruojamas kaip normalus reiškinys, įvedami į visuomenę su nuostata, kad jėga (ne vien fizinė) gyvenime yra naudinga. Šiandieninėje visuomenėje, vyraujant šeimyninio gyvenimo izoliacijai, pašalinamas potencialus smurto uždraudimas, kas pasitarnauja agresyvumo, žiaurumo augimui.

A. Banduros atlikti tyrimai patvirtino žinomą teiginį, jog agresyvaus tipo modelis iššaukia dar agresyvesnę vaikų reakciją. Be to, vaikų natūralumas, spontaniškumas ydingą elgseną itin paryškina.

Z. Skornio (lenkų mokslininkas) tyrimai parodė, kad vaikai, neišgyvenantys glaudaus emocinio kontakto su tėvais ir ypač su motina, auga agresyvūs. J. Šazalis, G. Kiša ir daugelis kitų autorių taip pat teikia didelę reikšmę giliam emociniam vaiko ir motinos ryšiui, kuris yra tarsi modelis būsimiems vaiko santykiams su aplinkiniais.

O. Lipkovskis, tyręs neprišitaikiusius prie visuomenės vaikus, skyrė ketletą jų grupių: a) agresyvūs, b) nepastovūs emociškai, turį sadistinių ir destruktivinių polinkių, c) linkę prieštarauti, nenorį paklusti, nepasitikį kitais, neturį pastovių gilių interesų, egoistiški, d) žemo intelekto.

Agresyvumui įtakos turi ir tėvų alkoholizmas (lenkų moksl. A. Majdeckos tyrimų rezultatai).

Mokslininkų seniai pastebėta, kad labiausiai nuolaidžiaujančių ir griežčiausiai baudžiančių tėvų vaikai yra agresyviausi. Mažiausiai agresyvūs vaikai, kurių tėvai smerkia agresiją, ir tą smerkimą savo vaikams aiškina. Tai ne nuolaidžiavimas agresyvumui, o tėvų pagalba vaikui, remiama disciplinos poveikiu, kurio pagrindas – tėvų meilė, gerumas, rūpestingumas.

Agresyvumo baudymas fizinėmis bausmėmis sukelia, kaip minėta, adekvatus padarinius ir nepanaikina vidinių vaiko kolizijų. Tai ne efektyviausias ir ne vienintelis būdas agresyvumą šalinti, nors gyvenime labai populiarus. Tokią situaciją neretai lemia tėvų kultūra, elgesio ir mąstymo inertiškumas ir kt. Fizinį bausmių padariniai rutuliojasi tarsi grandininėje reakcijoje: tėvų ir vaikų poliarizacija, siauras bendravimo emocinis diapazonas, nesugebėjimas derinti bendravimo lygių, etc. Viso to padarinys – konfliktai, dorovinio tobulėjimo trūkumai arba atvirkščiai, perdėtas vaikų saugojimas

ir kiti dalykai, kurie neatitinka vaiko socializacijos reikalavimų. Dažnai šios prielaidų grandinės rezultatas – vaikų agresyvumas.

Suprantama, tiesiogiai sieti vaikų agresyvumą su tėvų elgesiu būtų primityvu, nes tėvų ir vaikų santykiai nėra vienareikšmiški ir tokie paprasti, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Tačiau tyrimo rezultatai (tyrimas atliktas 1993 metais vienoje Šiaulių miesto vidurinėje bendrojo lavinimo mokykloje, jame dalyvavo 120 V, VII ir IX klasių moksleivių) atskleidė ryšį tarp agresyvos tėvų elgsenos ir vaikų reakcijos į ją.

10,2% V klasės, 17,5% VII kl. ir 12,4% IX klasės moksleivių nurodė, kad tėvai su jais elgiasi šiurkščiai, griežtai. Naudoja fizines bausmes atitinkamai 33,3%, 15%, 7,3%. Neįsiklauso į vaikų norus: 17,9%, 45%, 34%; 25,6% penktos, 12,5% septintos, 9,7% devintos klasės respondentų nurodė, kad tėvai mažai bendrauja, neišklauso nuomonės, nesėkmės atveju nepataria, kaip elgtis. Nuolat bėra 48,7%, 72,5%, 80,4%; nekreipia į vaikus dėmesio, ignoruoja juos 17,9%, 22,5%, 7,6% tėvų. Savo reakciją į tokį tėvų elgsenos stilių moksleiviai nurodė taip: 38% penktokų, 60% septintokų, 78% devintokų įsižeidžia, atitinkamai 5%, 15%, 17% respondentų nori tėvams atkrešyti, 20,5%, 32,5%, 58,2% atsikalbinėja, 20%, 27,5%, 12,1% elgiasi iššaukiančiai, demonstratyviai.

10% V kl., 25% VII kl. ir 9% IX kl moksleivių mano, kad agresyviems žmonėms gyvenime lengviau.

Pateikus agresyvaus vaiko charakteristiką, respondentai nurodė, kad tarp jų yra agresyvių bendraklasių: V kl. – 74%, VII kl. – 92,5% IX kl. – 78,5%. Šiurkščiai kaip agresyvių žmonių pagal minėtą charakteristiką respondentai įvertino taip: V klasėje 20,5%, VII kl. 30% ir IX kl. 9,7%. Logiška, kad agresyvių savivertės procentinė išraiška mažesnė ir vis tik ganėtinai didelė.

Pateikti tyrimo rezultatai liudija, kad tėvų ir vaikų santykių problemos, susvetimėjimas, agresyvus elgsenys ne tik sukelia agresyvių vaikų reakciją, suformuoja jų nuostatai apie agresyvumą „reikšmingumą“ gyvenime, bet daugeliui tampa būdo bruožu ar net pastovia charakterio savybe. Daug ko vaikai mokosi stebėdami, agresyvumo – taip pat.

Kintant tėvų ir vaikų bendravimo diapazonui, laikui, emociniam artumui, kinta ir vaiko agresyvumas. Itin ryškiai agresyvumas atsiskleidžia paauglystėje – audros ir įtampos periodu.

S. Levitovas, tirdamas konfliktinį paauglystės periodą, konstatavo, kad vaikų ir suaugusiųjų grupės šiuolaikinėje visuomenėje griežtai poliarizuotos. Paauglystėje vyksta perėjimas iš vienos grupės į kitą. Socialinė psichologija šią būseną vadina „marginal man“. Iš to kyla specifinis elgsenys ir emocinės būsenos: įtampa, nepastovumas, padidintas jautrumas ir kt., taip pat epizodinis ar pastovus agresyvumas.

Įtaką daro ir TV laidos, kurios kasdien mums pateikia agresyvumo, smurto, brutalumo pavyzdžių. Juo labiau, kad jaunimas itin mėgsta trielerius. 53,8% V kl., 50% VII kl., 63,4% IX kl. respondentų nurodė, kad mėgsta juos žiūrėti. Tačiau kiek ir kaip masinės informacijos priemonės sužadina vaikų ir paauglių agresyvumą, vienareikšmiškai atsakyti sunku. Stanfordo universiteto psichologijos profesorius A. Banduros eksperimentai patvirtino, kad vaikai mėgdžioja agresyvų suaugusiųjų elgesį ekrane. Tačiau būtinai atkreipti dėmesį į tokius faktorius, kaip vaiko amžius, TV žiūrėjimo laikas, laidų turinys, aplinka, kurioje vaikas gyvena ir stebi TV laidas. Mokslininkų nuomone, jei TV tampa elektronine aukle, vaikams nekomentuojami agresyvūs poelgiai, jie yra agresyvumo stimulus ir susisieja su vaiko realybe.

Su šeimoje įgyta agresyvumo „patirtimi“ vaikai ateina į mokyklą, kurios aplinkadvejojai lemia agresyvumą. Kaip ugdymo institucija, ji susijusi su reikalavimais, apribojimais ir kt., o tai dažniausiai sukelia neigytą mokinių reakciją, agresyvumą. Kita vertus, mokyklinė aplinka ir slopina agresyvumą.

Viena iš prielaidų agresyvumui mokykloje atsirasti yra pedagogų ir moksleivių sąveikos problema.

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad 23% V, 17,5% VII, 17% IX klasių moksleivių mokytojais nepasitiki. 11% V, 21% VII, 29% IX klasės respondentų mano, kad mokytojai jų negerbia, yra neobjektyvūs (atitinkamai 30,7%, 35%, 60% moksleivių). Kad nepakankamai vertina moksleivius kaip asmenybes, mano 25,6% V, 47,5% VII ir 68% IX klasės respondentų, o 28% V, 32,5% VII, 43,9% IX klasės mokinių teigia, jog pedagogai nesilaiko duoto žodžio, 12,8%, 12,5%, 9,7% respondentų mokytojai bara, gėdina.

8,7% V, 62,5% VII, 39% IX kl. respondentų nurodė, kad mokytojai išklauso jų nuomonės, objektyviai vertina (taip mano 51%, 60%, 26% apklaustųjų), mokytojų yra skatinami 46% V, 65% VII ir 63,6% IX klasės moksleivių.

Tyrimas X--XII klasėse leidžia pateikti tokius rezultatus. 26,6% respondentų santykius su pedagogais pavadino nedemokratiškais (kai kuriuose atsakymuose minimas „spaudimas“, „represijos“). 81% respondentų nurodė per menką pedagogų dėmesį jiems, kaip asmenybėms, 84% mano, kad pedagogai yra pernelyg reiklūs, 21% respondentų pažymėjo, kad pedagogai tiki jų gerais ketinimais, 26% – kad gerbia jų teises. 49% apklaustųjų atsakė, kad gali viešai pareikšti savo nuomonę, tačiau pabrėžė, kad dažniausiai jų siūlymai užmirštami, tenka už savo nuomonę net nukentėti.

Ryškėja, kad mokytojų elgesys ne visada nuoseklus. Mokykloje dar yra pedagogų diktato, autokratinio požiūrio į mokinį, trūksta supratimo, lygiateisiškumo, pasitikėjimo, pagarbos ir pagalbos mokiniui. Nesugebama rasti racionalaus santykio tarp abipusės pagarbos ir reiklumo. Pasigendama pedagogų ir moksleivių komunikacijos kultūros. Visa tai yra palankios prielaidos agresyvioms būsenoms, elgsenai atsirasti.

20,4% respondentų pažymėjo, kad dabar mokykloje vyrauja „anarchija“ („kas ką nori, tą daro“), o pedagogai neretai nekreipia į tai dėmesio. Moksleivių tvirtinimu, tarp jų pagausėjo agresyvumo apraiškų, o pedagogai jų nelaukia amoraliais, nereaguoja arba pasiūlo „aukai“ nesiskusti ir t. t.

Pedagogas, kuris toleruoja moksleivių agresyvumą, nusižengia humaniškumo principui.

Problematiška situacija šiandien mokykloje esti dėl to, kad iki šiol tebevyrauja prievartos pedagogika. Antra vertus, mokykla yra viena iš visuomeninių institucijų, kur vyrauja tokie elgesio modeliai, kurių apstu pačioje visuomenėje. Mokykla neturi galimybių visiškai izoliuotis nuo agresyvios aplinkos.

Dera paminėti ir mokyklos „feminizacijos“ problemą, kurią plačiai analizuoja amerikiečių mokslininkai. Iš tiesų, mūsų mokyklose vyrauja moterų pasaulis, vaidmenys, elgesio standartai. Tuo tarpu akivaizdu, kad nuo pat gimimo vaiko elgesiui įtaką daro jo lytis. Neretai pasitaiko, kad berniukų aktyvumas, judrumas, atkaklumas, drąsumas vertinamas su perdėtu įtarumu, kaip agresyvus elgesys.

Kita problema, palikta spręsti šeimai, – moksleivių užimtumas. Mokyklose beveik neliko užklausinės veiklos, atsirado daug laisvo laiko, nuobodulio. Neretai šeima, paskendusį buitiniuose, materialiniuose, ekonominiuose sunkumuose, mažai skiria dėmesio vaikams, jų problemoms. Susidaro prielaidos niekieno nekontroliuojamiems piktnaudžiauti jėga, bandyti prievartos elementus, elgtis agresyviai.

Agresyvaus elgesio prevencija ir eliminavimas – sudėtinga psichologinė, pedagoginė, socialinė, medicininė problema. Pedagoginėje praktikoje dažnai ryškėja, kad vaikų ar paauglių agresyvumą sukelia ne viena, o visos kompleksas priežasčių, todėl dažnai reikia ir kompleksinės pagalbos.

Agresyvaus elgesio prevencija – tai pagalba trimis veiksėjams: „veikiančiajam“ (agresoriui), „aukai“ ir pagal situaciją „neutraliam stebėtojui“. Tai joku būdu ne baudžiamųjų priemonių numatymas (nekalbama apie agresyvumo lygį, kuris jau yra teisės objektas) ar jų griežtinimas. Dera pažymėti, kad specialių metodų ar būdų agresyvumui eliminuoti nėra, kaip nėra universalių asmenybės ugdymo metodų apskritai. Tenka ieškoti, rinktis psichologų ir pedagogų siūlomus metodus, būdus, taikyti juos individualiai, prognozuojant pasekmes. Tenka suaugusiems mokyti ir mokyti vaikus reagavimo, žodinės, emocinės savignyos konfliktinėse situacijose būdų, taip pat savitvartos ir dirgiklius slopinančių būdų ir kt.

Kiekvienu konkrečiu atveju ir kiekvienoje konkrečioje situacijoje pirmiausia reikia išsiaiškinti agresyvumo priežastis. Jas pažįstant, galima ieškoti agresyvumo eliminavimo būdų.

Mokykloje agresyvumo prevencija turėtų prasidėti nuo pedagogo pozicijos: jo sąveikos su mokiniais, darbo stiliaus, metodų, bendravimo formų,

etc. Paties pedagogo darbe neturėtų būti jokių prievartos, agresyvumo, nepasitenkinimo apraiškų. Santykiai turi būti grindžiami humaniškumo, demokratiškumo principais.

Teigiamą įtaką agresyviems mokiniams daro jų agresyvių poelgių „aukai“ ir jiems patiems pasekmių analizė. Efektyvus minėtas būdas esti tada, kai agresyviam vaikui leidžiama išsikalbėti, nurimti, jis paguodžiamas, t. y., kai jam padedama.

Tais atvejais, kai agresyvumo priežastis būna neadekvatus savęs vertinimas, būtina padėti vaikui pažinti save.

Agresyvumas dažnai būna susijęs su konfliktais, konfliktinėmis situacijomis. Konfliktai mokyklose – dažnas reiškinys, jo neįmanoma išvengti.

Tėvams, pedagogams tenka mokyti vaikus teisingai reaguoti į konfliktus, rasti būdų, kaip be prievartos juos išspręsti.

Minėti keli agresyvumo prevencijos ir eliminavimo būdai neturėtų sudaryti prielaidos nuomonei, jog mokykla viena pajėgi spręsti šią sudėtingą problemą.

Kadangi visgi pagrindinės agresyvumo priežastys dažniausiai slypi šeimoje, šeima turėtų rūpintis jų eliminavimu. Tačiau čia dažniausiai susiduriama su įvairiais sunkumais. Labai dažnai tėvai su savo įtakos vaikų auklėjimui svarbumu sutinka tik tol, kol yra patenkinti auklėjimo rezultatais. O kai susiduria su auklėjimo problemomis, priešasčių ieško kitur. Iš tiesų neretai, sprendžiant vaikų agresyvumo problemą, šeimai būna reikalinga profesionali, koordinuota, paslanki pagalba. Deja, vargu ar įmanoma pateikti reikalingas rekomendacijas tėvams, kuriems agresyvumas – normalus reiškinys arba kurie serga šio amžiaus, t. y. skubėjimo, liga.

Kita vertus, yra daug agresyvumą lemiančių veiksnių, nesusijusių nei su šeima, nei su mokykla. Platesne prasme agresyvumas, kaip labai sudėtingas reiškinys, yra mūsų visuomenės kultūros lygio padarinys. Todėl agresyvumo prevencija ir eliminavimas yra susijęs su gilesnėmis, nei atrodo, šio reiškinio priežastimis.

ON THE QUESTION ON THE AGGRESSIVENESS OF CHILDREN AND ADOLESCENTS

S u m m a r y

Level of aggressiveness of children and adolescents is constantly growing. The phenomena of aggressiveness therefore is interesting for both theoreticians and practitioners of education. The article discusses the understanding of aggressiveness, possible reasons for aggressive behavior, different forms of aggressive reactions.

Results of the survey of 120 pupils of 5th, 7th and 9th forms are presented. The outcomes of the research reveal the link between aggressive behavior of parents and children's reaction to it. One of the reasons of aggressive behavior is the problem of interaction between teachers and pupils. Authoritarian pedagogy is named as one of the reasons for the aggressive behavior of children.

Literatūra

1. Gaižutis A. Agresyvumas ir kultūra // Politika. – 1992. – Nr. 3.
2. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994.
3. Jovaiša L. Pedagogikoš terminai. – K., 1993.
4. Spokas B. Pašnekesiai su mama. – V., 1992.
5. Tamulionytė L. Supyksta ir vaikai // Tavo vaikas. – 1992. – Nr. 2.
6. Левитов Н. Д. Психическое состояние агрессии // Вопросы психологии. – 1972. – Nr. 6.